

Локален екстремум на функция на две променливи

Определение 1. Нека функцията $f(x, y)$ е дефинирана в областта $D \subset \mathbb{R}^2$ и $(x_0, y_0) \in D$. Казваме, че $f(x, y)$ има **локален максимум (локален минимум)** в точката (x_0, y_0) , ако съществува околност U на (x_0, y_0) такава, че $U \subset D$ и за всяка точка $(x, y) \in U$ е изпълнено неравенството $f(x, y) \leq f(x_0, y_0)$ ($f(x, y) \geq f(x_0, y_0)$).

Ако функцията $f(x, y)$ има локален максимум или локален минимум в точката (x_0, y_0) , то още се казва, че $f(x, y)$ има **локален екстремум** в тази точка.

Забележка 1. Нека функцията $f(x, y)$ има локален екстремум в точката (x_0, y_0) . Тогава от определението следва, че съществува околност U на точката (x_0, y_0) такава, че:

- 1) $f(x, y) \leq f(x_0, y_0)$ за всяка точка $(x, y) \in U$, ако екстремумът е максимум;
- 2) $f(x, y) \geq f(x_0, y_0)$ за всяка точка $(x, y) \in U$, ако екстремумът е минимум.

Да разгледаме пълното нарастване на $f(x, y)$ в точката (x_0, y_0) :

$$\Delta f(x_0, y_0) = f(x, y) - f(x_0, y_0).$$

Стандартно пълното нарастване се означава със символа $\Delta f(x_0, y_0)$, в който е включена само фиксираната точка (x_0, y_0) . Тук при решаването на задачи ще ни бъде необходима и променящата се точка (x, y) , поради което ще използваме и разширеното означение $\Delta f((x, y), (x_0, y_0))$:

$$\Delta f((x, y), (x_0, y_0)) = f(x, y) - f(x_0, y_0).$$

Използвайки пълното нарастване можем да запишем споменатите по-горе точки 1) и 2) по следния начин:

- 1) $\Delta f((x, y), (x_0, y_0)) \leq 0$ за всяка точка $(x, y) \in U$, ако екстремумът е максимум;
- 2) $\Delta f((x, y), (x_0, y_0)) \geq 0$ за всяка точка $(x, y) \in U$, ако екстремумът е минимум.

Можем да направим следните изводи:

I) за да докажем, че функцията $f(x, y)$ има локален максимум в точка (x_0, y_0) , трябва да намерим една околност U на (x_0, y_0) , която притежава свойството, че във всяка точка $(x, y) \in U$ пълното нарастване $\Delta f((x, y), (x_0, y_0))$ има отрицателен знак.

II) за да докажем, че функцията $f(x, y)$ има локален минимум в точка (x_0, y_0) , трябва да намерим една околност U на (x_0, y_0) , която притежава свойството, че във всяка точка $(x, y) \in U$ пълното нарастване $\Delta f((x, y), (x_0, y_0))$ има положителен знак.

III) за да докажем, че функцията $f(x, y)$ няма локален екстремум в точка (x_0, y_0) , трябва във всяка околност U на (x_0, y_0) да намерим по две точки (x'_U, y'_U) и (x''_U, y''_U) такива, че в тях пълното нарастване на $f(x, y)$ да има различни знаци, т.е. примерно $\Delta f((x'_U, y'_U), (x_0, y_0)) > 0$ и $\Delta f((x''_U, y''_U), (x_0, y_0)) < 0$.

Теорема 1 (Необходимо условие за локален екстремум). Ако функцията $f(x, y)$ има локален екстремум в точката (x_0, y_0) , то е изпълнено едното от следващите две твърдения:

- 1) не съществува $\frac{\partial f}{\partial x}(x_0, y_0)$ или не съществува $\frac{\partial f}{\partial y}(x_0, y_0)$;
- 2) двете частни производни $\frac{\partial f}{\partial x}(x_0, y_0)$ и $\frac{\partial f}{\partial y}(x_0, y_0)$ съществуват и $\frac{\partial f}{\partial x}(x_0, y_0) = \frac{\partial f}{\partial y}(x_0, y_0) = 0$.

Забележка 2. Непосредствено следствие от Теорема 1 е твърдението:

Ако двете частни производни на функцията $f(x, y)$ в точката (x_0, y_0) съществуват и някоя от тях не е равна на 0, то в (x_0, y_0) функцията $f(x, y)$ няма локален екстремум.

Следователно една функция $f(x, y)$ **може да има** локален екстремум само в точки, за които е изпълнено едното от условията:

- 1) в тях не съществува някоя от частните производни на функцията $f(x, y)$;
- 2) решения са на системата
$$\begin{cases} \frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = 0 \\ \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = 0. \end{cases}$$

Теорема 2 (Достатъчно условие за локален екстремум). Нека са изпълнени условията:

- 1) функцията $f(x, y)$ е диференцируема в околност на точката (x_0, y_0) ;
- 2) функцията $f(x, y)$ е два пъти диференцируема в самата точка (x_0, y_0) ;
- 3) точката (x_0, y_0) е точка на възможен екстремум за функцията $f(x, y)$.

Въвеждаме означението

$$\Delta(x_0, y_0) = \frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(x_0, y_0) \frac{\partial^2 f}{\partial y^2}(x_0, y_0) - \left(\frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}(x_0, y_0) \right)^2.$$

Тогава:

- 1) ако $\Delta(x_0, y_0) > 0$, то функцията $f(x, y)$ има локален екстремум в точката (x_0, y_0) , като при това:

- а) ако $\frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(x_0, y_0) < 0$, то екстремумът е максимум;
- б) ако $\frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(x_0, y_0) > 0$, то екстремумът е минимум.

2) ако $\Delta(x_0, y_0) < 0$, то функцията $f(x, y)$ няма локален екстремум в точката (x_0, y_0) .

Забележка 3. Понятието *точка на възможен екстремум* в условието на Теорема 2 означава такава точка, която удовлетворява условие 2) от Теорема 1.

В случая, когато $\Delta(x_0, y_0) = 0$, е възможно функцията $f(x, y)$ както да има, така и да няма локален екстремум в точката (x_0, y_0) .

Задача 1. Да се намерят локалните екстремуми на функцията

$$f(x, y) = x^2 - 2xy + 4y^3 + 3.$$

Решение. Дефиниционната област на функцията $f(x, y)$ е \mathbb{R} . Пресмятаме частните производни на $f(x, y)$:

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = 2x - 2y; \quad \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = -2x + 12y^2.$$

Ясно е, че тези две частни производни съществуват във всяка точка $(x, y) \in \mathbb{R}$. Следователно всички точки на възможен екстремум за функцията $f(x, y)$ ще се получат като решения на системата

$$\begin{aligned} & \left| \begin{array}{l} \frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = 0 \\ \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = 0 \end{array} \right. \Leftrightarrow \left| \begin{array}{l} 2x - 2y = 0 \\ -2x + 12y^2 = 0 \end{array} \right. \Leftrightarrow \left| \begin{array}{l} y = x \\ -2x + 12x^2 = 0 \end{array} \right. \Leftrightarrow \\ & \Leftrightarrow \left| \begin{array}{l} y = x \\ 2x(6x - 1) = 0 \end{array} \right. \Leftrightarrow \left[\begin{array}{l} y = x \\ 2x = 0 \\ y = x \\ 6x - 1 = 0 \end{array} \right] \Leftrightarrow \left[\begin{array}{l} x = 0 \\ y = 0 \\ x = \frac{1}{6} \\ y = \frac{1}{6} \end{array} \right] \end{aligned}$$

Така получихме, че възможните точки на локален екстремум са $(0, 0)$ и $\left(\frac{1}{6}, \frac{1}{6}\right)$.

За да използваме достатъчното условие за локален екстремум са ни необходими вторите производни на $f(x, y)$:

$$\frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(x, y) = 2; \quad \frac{\partial^2 f}{\partial y^2}(x, y) = 24y; \quad \frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}(x, y) = -2.$$

Заместваме във формулата, дефинираща функцията $\Delta(x, y)$:

$$\Delta(x, y) = \frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(x, y) \frac{\partial^2 f}{\partial y^2}(x, y) - \left(\frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}(x, y) \right)^2 = 2 \cdot 24y - (-2)^2 = 48y - 4.$$

1) Разглеждаме точката $(0, 0)$. Стойността на функцията $\Delta(x, y)$ в тази точка е $\Delta(0, 0) = -4 < 0$. Като използваме достатъчното условие за локален екстремум се получава, че в точката $(0, 0)$ функцията $f(x, y)$ няма локален екстремум.

2) Разглеждаме точката $\left(\frac{1}{6}, \frac{1}{6}\right)$. Стойността на функцията $\Delta(x, y)$ в тази точка е $\Delta\left(\frac{1}{6}, \frac{1}{6}\right) = 4 > 0$. Сега от достатъчното условие за локален екстремум следва, че в точката $\left(\frac{1}{6}, \frac{1}{6}\right)$ функцията $f(x, y)$ има локален екстремум. И тъй като $\frac{\partial^2 f}{\partial x^2}\left(\frac{1}{6}, \frac{1}{6}\right) = 2 > 0$, в точката $\left(\frac{1}{6}, \frac{1}{6}\right)$ функцията $f(x, y)$ има локален минимум. \square

Задача 2. Да се намерят локалните екстремуми на функцията

$$f(x, y) = 3x^2y - x^3 - y^4 + 1.$$

Решение. Дефиниционната област на функцията $f(x, y)$ е \mathbb{R} . Пресмятаме частните производни на $f(x, y)$:

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = 6xy - 3x^2; \quad \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = 3x^2 - 4y^3.$$

Ясно е, че тези две частни производни съществуват във всяка точка $(x, y) \in \mathbb{R}$. Следователно всички точки на възможен екстремум за функцията $f(x, y)$ ще се получат като решения на системата

$$\begin{aligned} & \left| \begin{array}{l} \frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = 0 \\ \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = 0 \end{array} \right. \Leftrightarrow \left| \begin{array}{l} 6xy - 3x^2 = 0 \\ 3x^2 - 4y^3 = 0 \end{array} \right. \Leftrightarrow \left| \begin{array}{l} 6xy - 3x^2 = 0 \\ 6xy - 4y^3 = 0 \end{array} \right. \Leftrightarrow \\ & \Leftrightarrow \left| \begin{array}{l} 3x(2y - x) = 0 \\ 2y(3x - 2y^2) = 0 \end{array} \right. \Leftrightarrow \left[\begin{array}{l} 3x = 0 \\ 2y = 0 \\ 3x = 0 \\ 3x - 2y^2 = 0 \\ 2y - x = 0 \\ 2y = 0 \\ 2y - x = 0 \\ 3x - 2y^2 = 0 \end{array} \right. \Leftrightarrow \left[\begin{array}{l} x = 0 \\ y = 0 \\ x = 0 \\ y = 0 \\ x = 0 \\ y = 0 \\ x = 2y \\ 6y - 2y^2 = 0 \end{array} \right. \Leftrightarrow \end{aligned}$$

$$\Leftrightarrow \left[\begin{array}{l} x = 0 \\ y = 0 \\ x = 2y \\ 2y(3 - y) = 0 \end{array} \right] \Leftrightarrow \left[\begin{array}{l} x = 0 \\ y = 0 \\ x = 2y \\ 2y = 0 \\ x = 2y \\ 3 - y = 0 \end{array} \right] \Leftrightarrow \left[\begin{array}{l} x = 0 \\ y = 0 \\ x = 0 \\ y = 0 \\ x = 6 \\ y = 3 \end{array} \right] \Leftrightarrow \left[\begin{array}{l} x = 0 \\ y = 0 \\ x = 6 \\ y = 3 \end{array} \right]$$

Така получихме, че възможните точки на локален екстремум са $(0, 0)$ и $(6, 3)$.

За да използваме достатъчното условие за локален екстремум са ни необходими вторите производни на $f(x, y)$:

$$\frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(x, y) = 6y - 6x; \quad \frac{\partial^2 f}{\partial y^2}(x, y) = -12y^2; \quad \frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}(x, y) = 6x.$$

Заместваме във формулата, дефинираща функцията $\Delta(x, y)$:

$$\begin{aligned} \Delta(x, y) &= \frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(x, y) \frac{\partial^2 f}{\partial y^2}(x, y) - \left(\frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}(x, y) \right)^2 = \\ &= (6y - 6x) \cdot (-12y^2) - (6x)^2 = 72y^2(x - y) - 36x^2 = 36(2y^2(x - y) - x^2). \end{aligned}$$

1) Разглеждаме точката $(6, 3)$. Стойността на функцията $\Delta(x, y)$ в тази точка е $\Delta(6, 3) = 36(2 \cdot 3^2(6 - 3) - 6^2) = 36(54 - 36) > 0$. От достатъчното условие за локален екстремум следва, че в точката $(6, 3)$ функцията $f(x, y)$ има локален екстремум. И тъй като $\frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(6, 3) = 6 \cdot 3 - 6 \cdot 6 < 0$, в точката $(6, 3)$ функцията $f(x, y)$ има локален максимум.

2) Разглеждаме точката $(0, 0)$. Стойността на функцията $\Delta(x, y)$ в тази точка е $\Delta(0, 0) = 0$. Това означава, че не е възможно да използваме достатъчното условие за да определим дали $f(x, y)$ има в $(0, 0)$ локален екстремум. За да направим това ще използваме определението (и по точно, направените след него забележки).

Да пресметнем пълното нарастване на функцията $f(x, y)$ в точката $(0, 0)$:

$$\Delta f((x, y), (0, 0)) = f(x, y) - f(0, 0) = (3x^2y - x^3 - y^4 + 1) - 1 = 3x^2y - x^3 - y^4.$$

Тук имаме две възможности:

а) да намерим една околност на $(0, 0)$, в която стойностите на пълното нарастване са или само неположителни, или само неотрицателни, откъдето ще направим извода, че $f(x, y)$ има локален екстремум в точката $(0, 0)$.

б) да покажем, че във всяка околност на $(0, 0)$ пълното нарастване приема както положителни, така и отрицателни стойности, откъдето ще направим извода, че $f(x, y)$ няма локален екстремум в точката $(0, 0)$.

Като имаме в предвид, че $\Delta f((x, y), (0, 0)) = 3x^2y - x^3 - y^4$, по-вероятната възможност е б). Ще опитаме да намерим във всяка околност на $(0, 0)$ една точка, в която стойността на пълното нарастване е положителна, и втора точка, в която стойността на пълното нарастване е отрицателна.

Нека U е произволна околност на точката $(0, 0)$. Всъщност това означава, че U е кръг с център $(0, 0)$ и произволен радиус $r > 0$, т.е. $U = \{(x, y) : \sqrt{x^2 + y^2} < r\}$. Координатите на точките, които ще изберем, ще зависят от радиуса r , като по този начин ще е сигурно, че разсъжденията, които правим, са валидни за произволна околност (т.е. за околност с произволен радиус).

Първо да изберем точката $(-\frac{r}{2}, 0)$. Очевидно е, че тя принадлежи на кръга U . Пресмятайки стойността на пълното нарастване в тази точка получаваме

$$\Delta f\left(\left(-\frac{r}{2}, 0\right), (0, 0)\right) = -\left(-\frac{r}{2}\right)^3 > 0.$$

Втората точка, която ще изберем, е $(0, \frac{r}{2})$. Отново е очевидно, че тя принадлежи на кръга U . Пресмятаме стойността на пълното нарастване във втората точка:

$$\Delta f\left(\left(0, \frac{r}{2}\right), (0, 0)\right) = -\left(\frac{r}{2}\right)^4 < 0.$$

Следователно функцията $f(x, y)$ няма локален екстремум в точката $(0, 0)$. □

Задача 3. Да се намерят локалните екстремуми на функцията

$$f(x, y) = 1 - \sqrt{x^2 + y^2}.$$

Решение. Дефиниционната област на функцията $f(x, y)$ е \mathbb{R} . Пресмятаме частните производни на $f(x, y)$:

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = -\frac{1}{2\sqrt{x^2 + y^2}} \cdot 2x = -\frac{x}{\sqrt{x^2 + y^2}}; \quad \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = -\frac{1}{2\sqrt{x^2 + y^2}} \cdot 2y = -\frac{y}{\sqrt{x^2 + y^2}}.$$

Двете функции, които се получиха при пресмятането на частните производни, са дефинирани в множеството $\mathbb{R} \setminus \{(0, 0)\}$. Налага се да проверим чрез определението дали функцията $f(x, y)$ има частни производни в точката $(0, 0)$:

$$\frac{\partial f}{\partial x}(0, 0) \stackrel{\text{def}}{=} \lim_{x \rightarrow 0} \frac{f(x, 0) - f(0, 0)}{x - 0} = \lim_{x \rightarrow 0} \frac{1 - \sqrt{x^2} - 1}{x} = \lim_{x \rightarrow 0} \frac{-|x|}{x}.$$

Границата $\lim_{x \rightarrow 0} \frac{-|x|}{x}$ не съществува (защото при пресмятане на лявата и на дясната граница при $x \rightarrow 0$ на функцията $\frac{-|x|}{x}$ се получават съответно числата 1 и -1), което

означава, че и частната производна $\frac{\partial f}{\partial x}(0, 0)$ не съществува. Следователно точката $(0, 0)$ е точка на възможен екстремум.

Пресмятането на другата частна производна $\frac{\partial f}{\partial y}(0, 0)$ не е необходимо (по аналогичен начин може да се покаже, че и тя не съществува).

Други точки на възможен екстремум за функцията $f(x, y)$ можем да получим решавайки системата

$$\begin{cases} \frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = 0 \\ \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = 0 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} -\frac{x}{\sqrt{x^2+y^2}} = 0 \\ -\frac{y}{\sqrt{x^2+y^2}} = 0 \end{cases}$$

Тази система обаче няма решения (точката $(0, 0)$ не принадлежи на дефиниционната област на двете функции, намиращи се в лявата страна на уравненията).

Така получихме, че единствената възможна точка на локален екстремум е $(0, 0)$. Тъй като в нея не съществуват частните производни на функцията $f(x, y)$, не можем да използваме достатъчното условие за локален екстремум.

За да определим дали $f(x, y)$ има локален екстремум в точката $(0, 0)$ ще използваме определението (и направените след него забележки).

Да пресметнем пълното нарастване на функцията $f(x, y)$ в точката $(0, 0)$:

$$\Delta f((x, y), (0, 0)) = f(x, y) - f(0, 0) = (1 - \sqrt{x^2 + y^2}) - 1 = -\sqrt{x^2 + y^2}.$$

Според изискванията на определението за да има $f(x, y)$ локален екстремум в точката $(0, 0)$, трябва да намерим една околност U на $(0, 0)$, в която пълното нарастване да има постоянен знак.

За разглежданата в тази задача функция обаче е очевидно, че $\Delta f((x, y), (0, 0)) = -\sqrt{x^2 + y^2} \leq 0$ във всяка точка $(x, y) \in \mathbb{R}^2$. Това означава, че пълното нарастване ще има отрицателен знак във всяка околност на $(0, 0)$.

За да удовлетворим изискването на определението избираме

$$U = \{(x, y) : \sqrt{x^2 + y^2} < 1\}.$$

Вече стана ясно, че за всяка точка $(x, y) \in U$ е изпълнено неравенството $\Delta f((x, y), (0, 0)) = -\sqrt{x^2 + y^2} \leq 0$. Следователно функцията $f(x, y)$ има локален максимум в точката $(0, 0)$.

□

Задача 4. Да се намерят локалните екстремуми на функцията

$$f(x, y) = x^3 + 2y^3 - 6y^2 - 27x + 2.$$

Решение. Дефиниционната област на функцията $f(x, y)$ е \mathbb{R} . Пресмятаме частните производни на $f(x, y)$:

$$\frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = 3x^2 - 27; \quad \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = 6y^2 - 12y.$$

Ясно е, че тези две частни производни съществуват във всяка точка $(x, y) \in \mathbb{R}$. Следователно всички точки на възможен екстремум за функцията $f(x, y)$ ще се получат като решения на системата

$$\begin{aligned} \begin{cases} \frac{\partial f}{\partial x}(x, y) = 0 \\ \frac{\partial f}{\partial y}(x, y) = 0 \end{cases} &\Leftrightarrow \begin{cases} 3x^2 - 27 = 0 \\ 6y^2 - 12y = 0 \end{cases} \Leftrightarrow \begin{cases} 3(x-3)(x+3) = 0 \\ 6y(y-2) = 0 \end{cases} \Leftrightarrow \\ &\Leftrightarrow \begin{cases} \begin{cases} x-3=0 \\ 6y=0 \\ x-3=0 \\ y-2=0 \\ x+3=0 \\ 6y=0 \\ x+3=0 \\ y-2=0 \end{cases} \\ \begin{cases} x=3 \\ y=0 \\ x=3 \\ y=2 \\ x=-3 \\ y=0 \\ x=-3 \\ y=2 \end{cases} \end{cases} \end{aligned}$$

Така получихме, че възможните точки на локален екстремум са $(3, 0)$, $(3, 2)$, $(-3, 0)$ и $(-3, 2)$.

За да използваме достатъчното условие за локален екстремум са ни необходими вторите производни на $f(x, y)$:

$$\frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(x, y) = 6x; \quad \frac{\partial^2 f}{\partial y^2}(x, y) = 12y - 12; \quad \frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}(x, y) = 0.$$

Заместваме във формулата, дефинираща функцията $\Delta(x, y)$:

$$\Delta(x, y) = \frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(x, y) \frac{\partial^2 f}{\partial y^2}(x, y) - \left(\frac{\partial^2 f}{\partial x \partial y}(x, y) \right)^2 = 6x \cdot (12y - 12) - (0)^2 = 72x(y - 1).$$

1) Разглеждаме точката $(3, 0)$. Стойността на функцията $\Delta(x, y)$ в тази точка е $\Delta(3, 0) = 72 \cdot 3 \cdot (-1) < 0$. Като използваме достатъчното условие за локален екстремум се получава, че в точката $(3, 0)$ функцията $f(x, y)$ няма локален екстремум.

2) Разглеждаме точката $(3, 2)$. Стойността на функцията $\Delta(x, y)$ в тази точка е $\Delta(3, 2) = 72 \cdot 3 \cdot 1 > 0$. Сега от достатъчното условие за локален екстремум следва, че в точката $(3, 2)$ функцията $f(x, y)$ има локален екстремум. И тъй като $\frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(3, 2) = 6 \cdot 3 > 0$, в точката $(3, 2)$ функцията $f(x, y)$ има локален минимум.

3) Разглеждаме точката $(-3, 0)$. Стойността на функцията $\Delta(x, y)$ в тази точка е $\Delta(-3, 0) = 72 \cdot (-3) \cdot (-1) > 0$. От достатъчното условие за локален екстремум следва, че в точката $(-3, 0)$ функцията $f(x, y)$ има локален екстремум. Тъй като $\frac{\partial^2 f}{\partial x^2}(-3, 0) = 6 \cdot (-3) < 0$, в точката $(-3, 0)$ функцията $f(x, y)$ има локален максимум.

4) Разглеждаме точката $(-3, 2)$. Стойността на функцията $\Delta(x, y)$ в тази точка е $\Delta(-3, 2) = 72 \cdot (-3) \cdot 1 < 0$. Като използваме достатъчното условие за локален екстремум се получава, че в точката $(-3, 2)$ функцията $f(x, y)$ няма локален екстремум. \square